

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ФОЛЬКЛОРНИХ ТА МІФОЛОГІЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У
РОМАНІ Г. ТАРАСЮК «СМЕРТЬ — СЕСТРА МОЄЇ САМОТНОСТІ»

У статті розкривається своєрідність переосмислення фольклорних міфологічних елементів у романі Г.Тарасюк «Смерть - сестра моєї самотності», які проявляються насамперед через трансформований міфологічний символ. Досліджується специфіка використання авторкою християнської, античної міфологій, увага акцентується на сенсовизначальному концепті Гори.

Ключові слова: міфологія, фольклорні мотиви та образи, символи, ороніми, концепт Гори.

В статье раскрывается своеобразие переосмысления фольклорных мифологических элементов в романе Г.Тарасюк «Смерть - сестра моего одиночества», которые проявляются прежде всего через трансформированный мифический символ. Исследуется специфика использования автором христианской, античной мифологий, внимание акцентируется на смыслоопределяющем концепте Горы.

Ключевые слова: мифология, фольклорные мотивы и образы, символы, оронимы, концепт Горы.

The article describes originality comprehension of folk-lore mythological elements in the novel «Death is the sister of my solitude» by G. Tarasyuk. Kirch of all which display by means of transformation mythical symbols. The author uses specific Christian antiquity mythology and this question is investigated too in it. The author pays attention to concept of mountains and explains it meaning.

Key words: mythology, folk-tunes and characters, symbols, concept of mountains.

На різних етапах розвитку української літератури в її текстах активно використовувалися фольклорні елементи. Проявлялися вони на різних функціональних зрізах: через сюжетне запозичення, пряме введення в текст окремих фольклорних мотивів чи образів, символічне переосмислення фольклорних міфологічних першоелементів. Дослідники виділяють такі основні етапи освоєння

українського фольклору: стилізацію, психологічну інтерпретацію фольклорних мотивів, переосмислення народної міфології. У контексті розвитку української літератури простежується певна закономірність домінування в різні епохи певного типу фольклору. Наприклад, для давньої літератури характерне спорадичне використання в оригінальному тексті фольклорного мотиву чи образу. У період романтизму відбулося зближення фольклорної та літературної традицій, що виражалось передусім у стилізації текстів під фольклорні зразки, у запозиченні фольклорних сюжетів і символів. А в ХХ столітті зростає інтерес до народної символіки та міфології, домінує тенденція переосмислення фольклорного джерела символічно, його семантика розширюється новими похідними лініями.

У романі сучасної письменниці Галини Тарасюк «Смерть — сестра моєї самотності» простежується активне використання фольклорних елементів, що реалізується переважно через трансформований міфологічний символ. Це зумовлює синтез різних форм використання народного джерела, що передбачає власну літературно-психологічну інтерпретацію. Цей твір побудований у формі монологу -сповіді Олександри Рибенко-Ясінської. Життєпис Олександри подається в двох частинах, перша — це історія гріха, друга частина - історія спокути.

Частина перша хронологічно охоплює 60-80-ті роки ХХ століття й відображає історію сходження героїні. Олександра — жінка, яка, керована майже містичною волею до Влади, панування, вступає в боротьбу за своє місце під сонцем і зважується на нечуване - робить кар'єру в Системі (радянській системі), що від початку мислилась як маскулітно орієнтована. Низка продуманих і вдало здійснених «операцій» дала свої наслідки: шлюб із перспективним аспірантом, який згодом посів високе місце в партапараті республіки; посада лаборантки на кафедрі історії КПСР; захист кандидатської дисертації; членство в Спілці письменників; виданий під власним ім'ям роман, написаний подругою, його театральна постановка та екранізація, - такими були шаблі сходження героїні на Гору.

Відповідно сенсовизначальним у частині першій (умовно - історії гріха) вбачається саме концепт Гори. Останній актуалізується через назви розділів, що становлять смислове ядро першої частини: «У підніжжі» - «Влада» - «На вершині» - «Політ над купинами». Паратекстуальні відношення тексту із заголовками розділів мають виразно метафоричний характер.

У більшості міфосистем Гора тлумачилася як центр світу, центр землі, через який проходить світова вісь. Гора є найвищою точкою землі, вершиною Раю, місцем зустрічі в хмарах неба й землі, вона символізує постійність, вічність, непорушність. У духовній площині вершина гори уособлює стан повної свідомості. Сходження на священну гору символізує устремління, потяг до вищого стану, зречення мирських пристрастей. Традиційно сакралізовано топос гори й у християнській міфології. Так відзначають низку оронімічних топосів Старого й Нового Заповіту, серед яких: гора порятунку - Арарат, куди причалив після потопу Ноїв ковчег; гора випробування -Морія, де здійснював жертвоприношення Авраам; гора, на якій отримав десять заповідей Мойсей - Сінай; гора, де Ісусом Христом було виголошено Нагорну проповідь; гора Фавор, на якій відбулося Преображення Господнє; гора спокути -Голгофа та вознесіння - Елеонська гора. Безсумнівним видається інтертекстуальний зв'язок роману із площиною творів Нового Заповіту: концепт Гори в текстуальній

площині роману прочитується як євангелічна ремінісценція відомої гори спокушення. Тричі, як свідчить Євангеліє від Матвія, диявол здійснював спробу спокусити Ісуса Христа. Намагаючись досягти свого втретє, привів він Спасителя на високу гору й в один момент показав Йому всі царства світу, усі гори, долини, ліси й озера, також показав він Ісусу все багатство, славу й могутність світу. Диявол спонукав Христа вклонитися йому, за що обіцяв владу над усім світом: «Знов диявол бере Його на височезную гору, і показує Йому всі царства на світі та їхню славу, та й каже до Нього: Це все Тобі дам, якщо впадеш і мені Ти поклонишся! Тоді каже до нього Ісус: Відійди, сатано! Бо ж написано: Господові Богові своєму вклоняйся, і служи Одному Йому!» [1, Мат 4: с.8-10].

Влада - ось чим марила змалечку Олександра: «Вла-да - от що на світі наймиліше, найсолодше, найсильніше! І казочка бреше: і про сон, і про добро, і ще про щось там... Ніколи не любила казок! їх складали наївні, до того ж неписьменні тоді ще поети. Що їм було знати про ВЛАДУ - цю силу всеможну від Господа і диявола?!» [2, с. 23]. Каліцтво врятувало Олександриного батька від фронту, а гострий розум і талант підприємця зробили зі скромного голови райпо підпільного мільйонера. Першою, усвідомленою маленькою Олександрою, горою була гора підпільного батькового багатства - персидських килимів, шуб з натурального хутра, кришталевого посуду, срібних та золотих прикрас. Дівчинці було суворо наказано мовчати про ту Гору Скарбів, що породило ситуацію певної роздвоєності: вдома вона була маленькою принцесою, а за порогом - «чесна дитина чесних батьків, піонерка, закохана у Павлика Морозова, безкомпромісна, аніж Зоя Космодем'янська» [2, с. 17]. Проте скоро такий подвійний спосіб існування почне невимовно дратувати горду Олександру, і вона запрогне власного шляху на власні вершини, яких не потрібно буде приховувати, а навпаки, можна буде вволю попишатися й повеличатися багатством перед менш спритними.

Своє сходження Олександра починає зі зваблення молодого викладача університету, професорського сина, Станіслава Ясінського. Незважаючи на відсутність будь-яких світлих почуттів до свого обранця, вона крутіством, влаштувавши компрометуючу ситуацію, фактично одружує на собі Станіслава. Шлюб з Ясінським мав забезпечити Олександрі високий соціальний статус дружини університетського викладача, перспективного аспіранта, невістки професора, відкрити шлях до шикарної квартири в центрі Києва, дачі, машини, престижних знайомств, бурхливого світського життя з балами, прийомами та візитами. Проте й тут на неї чекало швидке розчарування - і ця вершина виявилася фальшивою. Замість вечірок і веселих гостин змушена була вести життя такої собі попелюшки: мити й чистити розкішні апартаменти Ясінських під пильним наглядом свекрухи.

За розчаруванням прийшло бачення нової вершини. Курс, на який потрапляє Олександра після академічної відпустки, складався переважно з талановитих юнаків і дівчат, що, за зневажливим визначенням героїні, «щось писали, бігали по літературних вечорах, шастали по Спілці письменників, ловлячи за поли класиків, протирали стільці в кабінеті молодого автора» [2, с. 20]. В Олександрі ж однокурсники бачили тільки примітивну міщанку. Звідси бере початок фатальне протистояння, дружба-ненависть, що на все життя поєднала Олександру з Ларисою Кириченко, надзвичайно обдарованим молодим митцем, визнаним лідером

письменників-початківців. У битві за лідерські позиції у своєму суперництві з Лорою героїня несподівано усвідомлює, що «народжена для чогось вагомішого, прекраснішого, аніж самозадоволене животіння обивательки з університетським дипломом на купі мотлоху» [2, с. 21].

Слід зазначити, що метафора Гори поглиблюється, еволюціонує до рівня символу за рахунок використання оронімів античної міфології - Олімп та Парнас. Найвищою вершиною гірського хребта на півночі Греції є Олімп. Олімп став царством Зевса відтоді, як після війни з титанами він розділив владу над світом із двома своїми братами - Посейдоном та Аїдом. Олімп мислиться як символ верховної влади нового покоління богів-олімпійців, що перемогли титанів.

У тексті роману оронім Олімп прочитується як символ абсолютної влади, якою був наділений комуністичний партапарат. Відомо, що комуністична партія України відіграла значну роль у системі компартії радянського Союзу. Отже, володарем Олімпу, Зевсом, за іронічним визначенням героїні твору, був перший секретар. Станіслава ж було призначено «головним ідеологом Олімпу», тобто на посаду третього секретаря. Розгортаючи метафору в площині античного міфу, образ Станіслава автор актуалізує через опозиційну пару архетипів Прометей/Гермес.

Образ Прометея зберігає риси давнього божества доолімпійського циклу. А оскільки класична олімпійська міфологія не могла допустити співіснування двох творців людства й носіїв вищої справедливості, вона протиставляє Прометея й Зевса один одному. Прометей постає як бунтар проти Зевсової тиранії, герой, котрий пожертвував собою заради людства. Але дух бунтарства, боротьба за якісь примарні ідеали (а як такі в тоталітарній системі, безперечно, кшталтувалися ідеї національно-патріотичні), жертвність абсолютно не характерні Станіславовій натурі: «Не боялась, що зірветься: «вгорі» безвідмовно діяло своєрідне гравітаційне поле, і треба було бути Прометеєм, щоб упасти на грішну землю. Станіслав не був Прометеєм. Радше лукавим Гермесом, що зажив собі слави у боротьбі з титанами...» [2, с. 24].

У класичній античній міфології Гермес - син Зевса та плеяди Майї. На Олімпі він - вісник богів, а також покровитель пастухів, мандрівників, мореплавців та купців. Як провіднику до царства мертвих йому однаково доступні обидва світи - світ живих і світ мертвих. Гермес - посередник між богами і смертними, що сповіщає людям волю богів і патронує героїв. Хитрість і спритність Гермеса роблять його покровителем шахрайства й крадіжок. Спритний хитрун Гермес умів догодити Зевсові, вправно виконуючи всі, навіть досить пікантні та дражливі доручення верховного владики. Спритність і розуміння людської психології зробили Станіслава головним ідеологом Олімпу, у його руках зосередилася влада над усім мистецьким осередком і над літературою як мистецтвом найбільш ідеологізованим. Щоб запобігти ласки в чоловіка, літературні світила кинулися догоджати його дружині, що дало Олександрі відчувати всю повноту влади над тими, хто до того моменту навіть не цікавився її існуванням. Вона посіла трон некоронованої королеви Спілки, королеви, що може карати й милувати, вершительки доль. І поряд із нею завжди була перша фрейліна, здичавіла від геніальності й непорочності Лариса Кириченко.

Проте дуже швидко настало пересичення благами, доступними тільки обраним - набридли завжди одні й ті самі обличчя чиновників та їхніх дружин,

набридли інтриги, невситимим залишалося лише відчуття «всеможності», однак і воно виявилось ілюзорним, й Олександра з гіркою усвідомила, «що існують речі, не підвладні ніякій владі: талант! Талант митця [...] І на своїй сліпучій Горі із жахом збагнула, що насправді стоїш, мізерна, в підніжжі Гори істинної, Гори неперебутніх людських цінностей...» [2, с. 25]. Брак літературного таланту стає на заваді втіленню честолюбних намірів героїні - написати такий твір, що сколихнув би громадську думку і вписав би золотими літерами ім'я авторки в історію вітчизняної літератури. Відтоді омріяна вершина Гори ідентифікується як Парнас: «На сяючій вершині божественного Олімпу, владоможна, ти, мов остання містечкова дурепа, марила якимось зачухраним горбиком літературного Парнасу» [2, с. 28]. Через оронім Парнас текстуальний простір роману відкривається у площину античного міфу. Як відомо, Парнас - гора, на якій мешкали покровительки мистецтв Музи на чолі із світлосяйним Аполлоном, на схилах гори струменіло Касталійське джерело, води якого давали натхнення поетам. Парнас є усталеним символом мистецьких, поетичних досягнень. Проте вживання в тексті означеного топоніму має виразно іронічний характер і реалізується в бурлескно-інтермедійному ключі: Парнас перетворено на вертеп, де танцюють титани-маріонетки, яких смикає за мотузочки лукавий Гермес.

Щоб уникнути пліток і злостивих коментарів на свою адресу, Олександра розробляє і втілює в життя віртуозний план: підбурює Лору виступити з критикою літературних творів живих класиків, і коли бунтівницю зганьбили, затаврували «націоналісткою» і позбавили всіх посад і звань, підбирає скомпрометовану подругу, пропонує їй написати роман, що буде виданий під її, Олександриним, ім'ям. Роман побачив світ у престижному видавництві, на його появу відгукнулися всі періодичні видання, авторку вітали й славили, змагаючись у лестощах, колеги й знайомі. Лору ж було замкнено на державній дачі в Конче-Заспі з вимогою продовжувати писати.

Проте заставити подругу писати, щоб раз по раз з'являлися геніальні твори, підписані прізвищем «благодійниці», було не так просто - Лариса Кириченко втекла і, самотня, всіма забута й кинута напризволяще, тихо спивалася у своїй маленькій київській квартирці. Саме вона кине в обличчя Олександрі, коли та захлинатиметься від щастя, у тисячний раз обмацуючи новенький темно-синій томик роману, моторошне звинувачення, якому судилося стати пророчим: «Ти - виродок... диявольське породження всієї цієї ганебної системи... країни, якою верховодять вижилі з ума склеротичні монстри. Ви, як вампіри, висмоктуете всю кров.. А чом би і ні?! Ха, чом би й собі не погратися в літературу, коли сам дорогий шановний Леонід Ілліч...» [2, с. 32].

Тріумфальне сходження Рибенко-Ясінської тривало. Відомий московський драматург взявся інсценізувати роман, п'єса вийшла вдалою й з успіхом була поставлена на театральних підмостках, Олександра ж встигла зацікавити й полонити столичний мистецький бомонд. Наступною сходинкою стала екранізація роману, довірена молодому перспективному режисерові Остапові Розуму, з яким у героїні зав'язується палкий, пристрасний роман. День кінопрем'єри мав стати для Олександри днем її тріумфу, вона досягла свого, доклавши неймовірних зусиль, і вся слава людська мала впасти до її ніг: «Твій тріумф! Тріумф усього твого життя!

Боже, скільки сил потрачено, скільки здоров'я, але віднині - ти недосяжна для плебсу. Від сьогодні ти сама - вершина. Чуєте, ВЕР-ШИ-НА!>> [2, с. 50]. Проте тріумф було зіпсовано появою Лори, появою, на яку, окрім героїні, ніхто й не зауважив. Лора постає перед Олександром як німий докір, як нагадування того, у який ганебний спосіб, скориставшись чужою працею, здобула свою славу сьогоднішня тріумфаторка. Невдовзі Лора покінчила життя самогубством. Смерть Лариси Кириченко перериває Олександрині честолюбні ігри у велику літературу.

Таким чином, у романі Галини Тарасюк «Смерть - сестра моєї самотності» фольклорні елементи реалізуються через трансформований міфологічний символ, який забезпечує зближення фольклорної та літературної традицій. Фольклорні джерела розширюються новими похідними лініями. За рахунок використання омонімів античної та християнської міфологій текстуальний простір роману переходить у площину античного й християнського міфу.

Список використаних джерел

1. Библия. Российское Библийское общество // Москва.—2002.—1335с.
2. Тарасюк Г.Т. Смерть - сестра моєї самотності // Г.Т.Тарасюк Маленькі романи. Новели . Поезія . - Чернівці: Облдрук, 1995.— 384 с.

Надійшла до редколегії 15 грудня 2011 р.